

ФАРАОН О. В.,здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.133

ВИПАДКИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Стаття присвячена аналізу норм чинного кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо випадків повідомлення особі про підозру слідчими, прокурорами під час досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Ключові слова: підозрюваний, повідомлення про підозру, кримінальне провадження, випадки, затримання, запобіжні заходи, достатність доказів.

Стаття посвящена аналізу норм действующего уголовного процессуального законодательства и других источников о случаях сообщения лицу о подозрении следователями, прокурорами во время досудебного расследования в уголовном производстве.

Ключевые слова: подозреваемый, сообщение о подозрении, уголовное производство, случаи, задержание, меры пресечения, достаточность доказательств.

This article analyzes the current rules of criminal procedure law and other sources on cases to the person suspected by investigators, prosecutors during the preliminary investigation in criminal proceedings.

Key words: suspect, report of a suspected criminal proceedings, cases, detention, preventive measures, adequacy of the evidence.

Вступ. Одним із найважливіших питань у практиці досудового розслідування в кримінальному провадженні є повідомлення особі про підозру. Без притягнення до кримінальної відповідальності не обходиться жодний кримінальний процес сучасних держав світу, оскільки саме за його допомогою забезпечується належний перебіг досудового розслідування, а в подальшому – судового провадження та виконання всіх завдань кримінального провадження. Відповідно до державної політики, спрямованої на гуманізацію кримінального процесуального законодавства, намагаючись наблизитись до європейських стандартів пред'явлення обвинувачення, законодавець у ст. 276 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачив окремі випадки, за яких може бути здійснено повідомлення про підозру.

Дослідженням підстав пред'явлення особі обвинувачення в кримінальному процесі займалися такі вчені, як Ю.І. Азаров, Ю.П. Аленін, Ю.І. Грошевий, Л.М. Карнеєва, В.Г. Карпачов, А.І. Козаків, А.А. Кухта, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, А.В. Молдован, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, О.Є. Омельченко, Б.Г. Розовский, В.В. Рожнова, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, О.Ю. Татаров, В.П. Шибіко, Л.Д. Удалова, Ф.Н. Фаткулін та інші.

Постановка завдання. Метою статті є тлумачення понять «підстава» та «випадки» повідомлення про підозру, аналіз норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо визначення випадків повідомлення про підозру, надання їх характеристики. Висвітлення проблем, що виникають на практиці під час застосування слідчими та прокурорами положень ст. 276 КПК України з метою надання конкретних пропозицій щодо вдосконалення інституту повідомлення про підозру.

Результати дослідження. Велике практичне значення має виявлення підстав або, як визначив законодавець у чинному КПК України, випадків повідомлення особі про підозру, за яких його здійснення буде законним та обґрунтованим.

Якщо звернутись до етимологічного визначення поняття «підстава», то його розуміють як причину, достатній привід для виникнення іншого явища [1, с. 397].

У філософській літературі між поняттями «підстава» та «причина» проводиться певна межа [2, с. 5], але для кримінального процесу важливим є те, що «і причина, і підстава відображають певний, об'єктивний лад буття і пізнання» [3, с. 80].

В.В. Рожнова зауважує, що під підставою в науці розуміють ті явища або сторони явищ, які є вихідним джерелом, що визначає сутність і розвиток усіх інших похідних явищ або їх сторін і знаходиться з ними в діалектичній взаємообумовленості [4, с. 60].

В.Г. Карпачов стверджує, що підстава – це «внутрішня визначеність дійсності, яка має свої передумови в собі самій і з необхідністю викликає наслідки – конкретне розмаїття явищ» [3, с. 80].

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що закон не визначає, що саме необхідно розуміти під «підставами» повідомлення про підозру, але в ст. 276 КПК України називає випадки, за яких воно відбувається, які де-факто і є підставами повідомлення про підозру.

Отже, враховуючи викладене, під випадками (підставами) повідомлення особі про підозру слід розуміти наявність таких явищ, за яких певній особі обов'язково повідомляється про підозру і які є їх причиною та приводом.

Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України особа повідомляється про підозру в разі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Отже, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише за наявності таких підстав: коли особа безпосередньо вчиняє злочин; якщо така особа з прямим умислом вчинила діяння, спрямоване на вчинення злочину, однак не довела його до кінця з причин, що не залежали від її волі; коли безпосередньо після вчинення злочину потерпілий або очевидці прямо вказують на особу, яка вчинила цей злочин; якщо на тілі чи одязі особи містяться будь-які ознаки, які вказують на те, що таке суспільно небезпечне винне діяння було вчинене саме цією особою; якщо сукупність ознак на місці події підтверджують причетність цієї особи до вчиненого нею злочину.

Важливість затримання в цих випадках полягає в тому, що зазвичай вдається вилучити предмети і речі, які згодом можуть стати речовими доказами. При цьому такі предмети завжди потрібно правильно процесуально вилучати та оформляти належним чином.

Затримання як тимчасовий запобіжний захід разом з іншими, передбаченими законодавством заходами примусового характеру, законодавець відніс до окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження.

Особливість у визначенні затримання як тимчасового запобіжного заходу обумовлюється наявністю двох факторів: по-перше, своїм часом дії, який не може бути довшим за 72 години; по-друге, особою, яка його може застосовувати, оскільки для його здійснення не завжди потрібно одержувати заздалегідь дозвіл слідчого судді, що є обов'язковим під час обрання інших запобіжних заходів.

Відповідно до ст. 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Порівняно з КПК 1960 р., відповідно до якого чіткий момент затримання взагалі не визначався, а особа вважалася затриманою з моменту складання протоколу про затримання, у чинному КПК України це питання є більш врегульованим. До вступу в дію чинного КПК України з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу могло минути декілька годин, і такі особи були обмежені у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушувало права й свободи людини та громадянина. Сьогодні ж законодавець зобов'язав уповноважену службову особу доставити затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Зазначимо, що затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як підстава повідомлення про підозру на практиці застосовується лише в разі вчинення тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Отже, затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як тимчасовий запобіжний захід забезпечення кримінального провадження є першим із передбачених чинним законодавством випадків, за наявності якого особи має бути повідомлено про підозру. При цьому згідно із ч. 2 ст. 278 КПК України письмове повідомлення затримана особа повинна отримати не пізніше 24 годин із моменту її затримання.

Водночас, оцінюючи всі позитивні моменти чинного КПК України, ми не можемо обійти увагою й ті проблеми, що виникають у слідчих, прокурорів у процесі реалізації його норм у реальному житті.

Розглянемо такий приклад. Особа С. вчинила декілька кримінальних правопорушень. Під час проведення досудового розслідування слідчим було встановлено, що ця особа є суспільно небезпечною (психічно хворою) та існує достатньо ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, для того, щоб застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Факт, що саме С. вчинив ці кримінальні правопорушення встановлено згодом, тому С. не затримано на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Через деякий час за певних обставин особа С. з'явилась у відділення міліції. Слідчий на цей момент ще не має ухвали слідчого судді на затримання цієї особи та доставлення її до суду, але вже володіє інформацією про причетність її до вчинення кримінального правопорушення. Враховуючи положення ст. 208 КПК України, у слідчого, прокурора немає підстав для затримання С. без ухвали слідчого судді. Постає питання: яким чином слідчий або прокурор може затримати суспільно небезпечну особу, коли є достатньо ризиків та підстав вважати, що підозрюваного треба терміново ізолювати, затримати до обрання запобіжного заходу, оскільки ця процедура є доволі тривалою, а жодна з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, не надає повноваження здійснити затримання негайно?

Отже, слідчий, прокурор не може затримати таку особу, тому вона, отримавши повістку про виклик на наступний день або через декілька днів, якщо наступний день є вихідним, залишає відділення міліції і продовжує вчиняти кримінальні правопорушення.

Таким чином, вважаємо за необхідне внести доповнення до ч. 1 ст. 208 КПК України пунктом 3, який необхідно викласти в такій редакції: «Якщо є достатні докази для підозри особи у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення і наявні ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, які дають підстави слідчому, прокурору, вважати, що підозрюваний може вчинити один із цих ризиків».

Другою підставою повідомлення про підозру відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України є обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів.

Ми погоджуємось із визначенням, що під запобіжними заходами слід розуміти заходи забезпечення кримінального провадження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Ці обмеження стосуються свободи пересування та вільного вибору місця перебування [5].

До запобіжних заходів чинний КПК України відносить особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт, тримання під вартою.

Усі перераховані запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора.

Розмежовуючи компетенцію слідчого і прокурора в цьому аспекті, слід звернути увагу на деякі процесуальні особливості: слідчий має право вносити клопотання тільки після його погодження з прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва і лише слідчому судді; прокурор уповноважений на самостійне внесення клопотання під час досудового розслідування і судового провадження.

Слідчий суддя за результатами розгляду вказаного клопотання слідчого або прокурора приймає одне з рішень: або задовольняє подане клопотання та обирає запобіжний захід щодо підозрюваного, або відмовляє в задоволенні заявленого клопотання.

Проілюструємо наші доводи таким прикладом. Підозрюваному С. за вчинення злочину невеликої тяжкості було повідомлено про підозру, при цьому запобіжний захід до нього не обирався. Водночас під час подальшого досудового розслідування цього злочину було зібрано достатньо доказів, що вказують на причетність С. до вчинення іншого, більш тяжкого злочину. Стороною обвинувачення в матеріалах кримінального провадження зібрані достатні дані про наявні ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний С. може вчинити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. У зв'язку з викладеним слідчий, прокурор звернулися з клопотанням до слідчого судді про необхідність застосування щодо С. запобіжного заходу – тримання під вартою. За викликом слідчого судді для розгляду поданого клопотання підозрюваний С. з'явився до суду самостійно. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя обрав запобіжний захід С. у вигляді тримання під вартою.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що кримінальним процесуальним законом не передбачено алгоритми дій слідчого судді, а в подальшому – слідчого та прокурора, які пов'язані з формою виконання ухвали слідчого судді щодо обрання до особи запобіжного заходу у вигляді

тримання під вартою, якщо особі в кримінальному провадженні вже було повідомлено про підозру, а запобіжний захід не обирався. Так, постає питання: як процесуально оформити затримання такої особи, адже слідчий суддя у своїй ухвалі задовольнив клопотання про тримання під вартою С., не посилаючись на таку процесуальну дію, як затримання.

Як вище зазначалося, чинний КПК України передбачив тільки дві підстави затримання без ухвали слідчого судді: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа шойно вчинила злочин, а також затримання на підставі ухвали слідчого судді на затримання з метою приводу. Інші випадки КПК України не передбачено. Отже, у випадку обрання слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без попереднього затримання особи, якій повідомлено про підозру, постає питання щодо того, яку процедуру при цьому слід використовувати.

Вважаємо необхідним доповнити ст. 183 КПК України пунктом 5, який передбачає затримання особи в залі судового засідання у випадку обрання щодо неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Пропонуємо викласти його в такій редакції: «Слідчий суддя, суд під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у випадку, коли до особи не застосовувалось затримання, передбачене ст. ст. 207–208 КПК України, повинен зобов'язати уповноважену особу здійснити затримання в залі судового засідання».

Зауважимо також, що в практичній діяльності застосування запобіжного заходу до моменту повідомлення особі про підозру, за виключенням затримання особи, що є тимчасовим запобіжним заходом, майже не застосовується.

Наступним і останнім випадком повідомлення особі про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Закон прямо не розкриває поняття достатності доказів, тому питання про достатність доказів для повідомлення про підозру (пред'явлення обвинувачення) вирішується неоднозначно як у науці, так і на практиці.

Саме тому слід погодитись із думкою А.І. Казакова, що саме неправильний висновок слідчого про наявність достатніх доказів для притягнення як обвинуваченого, зроблений як занадто рано, так і занадто пізно, є порушенням законності, прав людини в кримінальному провадженні [6, с. 47].

Що ж слід розуміти під «достатніми доказами», які повинні вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою відповідно до вимог чинного законодавства?

На думку Л.М. Лобойко, достатність доказів означає таку їх сукупність, що викриває певну особу у вчиненні злочину і встановлює (доказує) у її діях склад злочину [7, с. 220].

В.З. Лукашевич зазначав, що будь-які спроби дати перелік доказів, що був би «достатнім» для пред'явлення обвинувачення в кримінальному провадженні, приречені на невдачу. Кожне кримінальне провадження індивідуальне та має тільки йому властиві риси й особливості. Тому не можна дати в абстрактній формі ніякого вичерпного переліку й узагальнюючого визначення «достатніх доказів» для повідомлення про підозру [8, с. 19].

Протилежну позицію висловлює Л.М. Карнеєва, яка зазначає, що докази можуть бути достатніми для пред'явлення обвинувачення тільки в тому випадку, коли вони характеризують кожний з елементів (сторін) інкримінованого складу кримінального правопорушення [9, с. 5].

На нашу думку, під достатніми доказами щодо акта повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку, які у своїй сукупності приводять до єдиного висновку на цей момент розслідування про те, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, передбачене Кримінальним кодексом України, і не підлягає звільненню від відповідальності за нього.

Необхідно зазначити, що в момент повідомлення про підозру знання слідчого, прокурора про обставини, що входять у предмет доказування, можуть мати як достовірний, так у певній мірі й вірогідний характер, оскільки процес доказування в цей момент, як правило, не завершений. Однак доводи, на яких ґрунтується переконання слідчого, прокурора у винуватості конкретної особи, завжди повинні мати у своїй основі об'єктивні дані, що були отримані лише процесуальними засобами.

Кількість доказів та наявність яких саме потрібна для повідомлення особи про підозру попередньо визначити неможливо. Ніякі докази для слідчого не мають наперед встановленої сили. У кожному кримінальному провадженні питання про достовірність доказів для правильного висновку про винуватість особи потрібно вирішувати виходячи з конкретних обставин кримінального провадження.

Важливу роль у вирішенні питання про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру відіграє внутрішнє переконання слідчого, прокурора у вчиненні кримінального

правопорушення саме цієї особи. Висновок слідчого, прокурора про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру являє собою результат оцінки визначеної сукупності доказів. Проте докази повинні оцінюватися не інакше як за внутрішнім переконанням.

Так, на думку Ю.П. Аленіна, внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає стан впевненості у своїх висновках щодо належності, допустимості, достовірності й достатності доказів, а також правильності висновку, зробленого слідчими на базі доказів про наявність або відсутність певних фактичних обставин [10, с. 152].

Отже, достатність доказів складається з таких взаємопов'язаних компонентів: логічної послідовності, однозначності висновків, погодженості і несуперечності доказів, встановлених обставин, стійкості знань, повноти встановлених обставин предмета доказування.

Необхідно також зауважити, що в разі, якщо слідчий, прокурор мають інформацію (поряд із доведеною) про інші факти злочинної діяльності, що не повною мірою підтверджені доказами, вони не можуть бути включені до повідомлення про підозру.

Враховуючи власний досвід слідчої практики, а також спираючись на опитування респондентів (67% працівників слідчих підрозділів), можемо впевнено стверджувати, що найбільш розповсюдженим випадком повідомлення особи про підозру є прийняття цього процесуального рішення слідчим, прокурором саме в разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, зауважимо, що до моменту повідомлення особи про підозру слідчому, прокурору необхідно встановити такі факти: чи дійсно мало місце діяння, з приводу якого провадиться досудове розслідування в кримінальному провадженні; чи вчинено воно особою, щодо якої вирішується питання про повідомлення про підозру; чи містить діяння, вчинене особою, яка повідомляється про підозру, склад кримінального правопорушення, передбачений Кримінальним кодексом України; чи відсутні обставини, що виключають досудове розслідування в кримінальному провадженні; чи затримувалась особа на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення; чи обирався до особи один із передбачених КПК України запобіжний захід; чи є наявні докази достатніми для повідомлення особи про підозру. Тільки після цього слідчий, прокурор може застосувати один із випадків, передбачених ст. 276 КПК України, та повідомити особу про підозру.

Водночас зазначимо, що ст. ст. 208 та 183 КПК України потребують доопрацювання та внесення запропонованих нами відповідних змін, що сприятиме виконанню основних завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1991. – 917 с.
2. Стеценко Н.М. О соотношении категорий «условие» и «основание» и их роли в процессе познания объективных законов : автореф. дис... канд. филос. наук / Н.М. Стеценко. – К., 1965. – 15 с.
3. Карпачёв Н.Г. Причина и основание / Н.Г. Карпачёв // Категория причинности в диалектической концепции связи. – Свердловск, 1974. – С. 78–86.
4. Рожнова В.В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Рожнова ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2002. – 190 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012–. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
6. Козаків А.І. Достатність доказів для залучення особи в якості обвинувачуваного / А.І. Козаків // Актуальні проблеми охорони прав особистості в радянському карному судочинстві. – Свердловськ, 1989. – С. 45–50.
7. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : [навч. посібник] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2007. – 456 с.
8. Лукашевич В.З. Гарантії прав обвинувачуваного в радянському карному процесі (стадія попереднього дослідження) / В.З. Лукашевич. – Л., 1959. – 167 с.
9. Карнаєєва Л.М. Залучення до кримінальної відповідальності: законність і обґрунтованість / Л.М. Карнаєєва. – М., 1971. – 133 с.
10. Аленін Ю.П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого / Ю.П. Аленін // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Вип. 44. – О. : Юридична література, 2008. – 356 с.

